

Dinî Yönelimin Finansal Davranışlar Üzerine Etkisi
◆◆◆
The Effect of Religious Orientation on Financial Behaviors

DOI: <https://doi.org/10.25204/iktisad.971891>

Kübra ECER*

Öz

Makale Bilgileri

Makale Türü:
Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:
15.07.2021

Kabul Tarihi:
21.04.2022

© 2022 İKTİSAD
Tüm hakları
saklıdır.

Bu çalışmanın amacı bireylerin dinî yönelim düzeylerinin finansal tutum ve davranışları üzerine etkisi hakkında literatüre katkı sunmaktır. Yapılan literatür taramasında, dinî finansal davranışlar ile ilişkisi hakkında oldukça az araştırmaya rastlanmıştır. Bu nedenle literatüre katkı sağlamak amacıyla farklı yaş, eğitim, din ve gelir düzeylerinden oluşan 395 kişilik bir örneklem üzerinde araştırma yapılmıştır. İnternet üzerinden yapılan veri toplama yöntemi ile ankete katılanlardan 388'i değerlendirmeye alınmıştır. Verilerin analizi, ölçeklerin açıklayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi için SPSS, doğrulayıcı faktör analizi için ise LISREL 8.7 programı kullanılmıştır. Araştırmanın hipotezlerinin test edilmesinde t testi, One Way ANOVA, Pearson korelasyon analizi ve doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye'de yaşayan bireylerin dinî yönelimlerinin yüksek olduğu ve dinî yönelimlerin finansal davranışlar üzerine etkisinin bulunduğu belirlenmiştir. Bu sonuç Türkiye'de bireylerin finansal davranışlarına etki eden faktörlerden birinin dinî yönelim olduğunu göstermektedir. Bireylerin finansal tutum ve davranışlarına etki eden faktörlerin tespiti, finansal kararları düzenlemek ve bu alandaki farkındalığı arttırmak için uygulanabilecek dürtme politikalarını tasarlayabilmek bakımından fayda sağlayacaktır. Böylelikle gelecek nesillerin finansal tutum ve davranışlarının iyileştirilmesi mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dinî yönelim, finansal tutum, finansal davranış, finansal tüketici.

Abstract

Article Info

Paper Type:
Research Paper

Received:
15.07.2021

Accepted:
21.04.2022

© 2022 JEBUPOR
All rights
reserved.

The main purpose of the study is to contribute to literature about the effect of individuals' religious orientation levels on their financial attitudes and behaviors. In the literature review, very few studies have been found regarding the relationship of religion with financial behavior. For this purpose, in order to contribute to the literature, the research was conducted on a sample of 395 people consisting of different ages, education, religion and income levels. 388 of those participating in the survey with the data collection method conducted over the internet were evaluated. SPSS was used for data analysis, explanatory factor analysis and reliability analysis of scales, and LISREL 8.7 program was used for confirmatory factor analysis. T test, One Way ANOVA, Pearson correlation analysis and linear regression were used to test the hypotheses of the research. According to the analysis outcomes, religious orientations of individuals living in Turkey is high and religious orientation have effects on the financial behavior. The conclusion shows that one of the factors affecting the financial behavior of individuals in Turkey is religious orientation. Determining the factors affecting the financial attitudes and behaviors of individuals will be beneficial in terms of designing nudge policies that can be applied to regulate financial decisions and increase awareness in this field. Thus, it will be possible to improve financial attitudes and behaviours of the next generations.

Keywords: Religious orientation, financial attitude, financial behaviour, financial consumer.

Atıf/ to Cite (APA): Ecer, K. (2022). Dinî yönelimin finansal davranışlar üzerine etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 246-262

* ORCID Dr., İletişim Uzmanı, T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, kubra.ecer@gmail.com

Extended Abstract

Introduction and Research Questions & Purpose:

In the world that has deepened and complex with technological developments and digitization today, it is important to understand the financial attitudes and behaviors of individuals in areas such as consumption, savings and investment, to determine what they choose and how their behavior is shaped. The effect of religious belief on an individual's attitudes and behaviors is a common research topic. In the literature, research is conducted on many concepts in the psychological, social and cultural context that have a possible effect on individuals' financial attitudes. However, no study has been found in Turkey investigating the effect of religious orientation on financial behavior. For this reason, the effect of religious orientation on financial behaviors was analyzed in this study. With this study, it is aimed to contribute to the literature.

Literature Review:

In the literature, there are various studies on the relationship between religiosity and financial behaviors in studies conducted outside of Turkey. However, it is understood that there are studies in the field of Islamic financial literacy in general in Turkey, and there is not yet a study investigating the effect of religious orientations on financial behaviors. Generally, in these studies conducted in Turkey, it has been tried to reach the results related to the financial literacy levels of individuals. Therefore, in this study, the relationship between religious orientation and financial behavior, which has not been examined before in Turkey, is examined. Thus, it is thought that this research will make an original contribution to the literature on the financial behavior of individuals living in Turkey.

Methodology:

The population of the research consists of individuals aged 18 and over living in Turkey. In this study, convenience sampling method was used. A total of 395 people were surveyed. However, 388 of the questionnaires were evaluated. It is aimed to obtain findings on the effect of religion, which has a role in shaping human behavior in many social, cultural and economic areas, on financial behaviors and to make an evaluation according to these findings. For this purpose, alternative hypotheses have been developed.

Results and Conclusions:

In this study, which started with the prediction that religious orientation has an effect on people's financial decisions in a country like Turkey, where the level of religiosity was determined as 87.4% in the studies conducted, hypotheses were formed. With these hypotheses, the level of religious orientation and the effect of the level of religious orientation on the financial attitudes and behaviors of the people who participated in the survey were examined. In this study, first of all, the data obtained by the survey conducted to measure the religious orientation and financial attitudes of the individuals participating in the survey were analyzed. According to the data obtained from the research, the religious orientation levels of the individuals are high and the H₁ hypothesis was confirmed. H₂, H₃, H₄, H₅ and H₆ hypotheses were formed in order to determine whether it differs in terms of gender, marital status, age, religious belief and income level, which are thought to be other factors affecting financial attitudes and behaviors. However, as a result of the analysis, it was understood that financial attitudes and behaviors did not differ in terms of gender, marital status, age, religious belief and income level, and the H₂, H₃, H₄, H₅ and H₆ hypotheses were rejected. H₇ and H₈ hypotheses were formed because positive and significant relationships were found between religiosity and financial attitudes and behaviors in different countries in the literature review. As a result of Pearson correlation analysis and linear regression analysis, it was determined that there is a positive weak strong relationship between religious orientation and financial attitude. Thus, hypotheses H₇ and H₈ were accepted. However, even though religious orientation explains 10% of financial attitude, it was determined that 90% of financial attitude was explained by other variables that were not included in the model.

1. Giriş

Bireylerin günlük yaşamlarında ve gelecek planları içerisinde tercihlerini öncelikli olarak finansal tutumları belirlemektedir. Bireyler ekonomik konularda tercihlerde bulunurken yalnızca objektif kriterlere dayanan değerlendirmeler yaparak rasyonel kararlar almamaktadır. Seçeneklerin çoğalması ve karar vermenin karmaşık hale gelmesinin yanı sıra tutumlar ve tercihleri etkileyen birçok ekonomik, sosyal ve kültürel faktör bulunmaktadır. Din ise kültürel faktörlerin arasında yer alan ve insan hayatını yönlendiren en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir. İnsan hayatını şekillendiren, ekonomiden kültüre birçok alanda sınırlamalar ve emirler barındıran dinî inançlar elbette tercihler üzerinde de oldukça etkin bir rol oynamaktadır. Yani din tercihler hakkındaki değerlendirilmelerin dışında bırakıldığında, doğru ve anlamlı bir sonuca ulaşmak pek de mümkün olmayacaktır. Dinin yüksek düzeyde etkili olduğu geleneksel toplumlarda üretim, tüketim, tasarruf vs. birçok tercih dinî emirlere göre şekillenmektedir. Bir diğer deyişle dinî yönelim, finansal tutum ve davranışları belirlemektedir.

Günümüzde teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme ile derinleşen ve karmaşıklaşan dünyada bireylerin tüketim, tasarruf ve yatırım gibi alanlardaki tercihlerini nelere göre belirledikleri ve davranışlarının neye göre şekillendiğinin tespiti, bireylerin finansal tutum ve davranışlarını anlamak bakımından önemlidir. Böylelikle hem bireylere sunulacak kazanımlar sağlamak mümkün hale gelecek hem de bireysel tercihlerin toplumsal krizlere yol açma ihtimali engellenebilecektir. Ayrıca kişilerin finansal tutumlarının bilinmesi, onların güncel finansal sistem içerisinde daha doğru, verimli davranmaları ve riskleri yönetebilmeleri için yönlendirilebilme imkânı sunmaktadır. Böylelikle insanların etkili ve refah düzeylerini artırıcı finansal tutum ve davranışlara sahip olması yönünde faydalı uygulamalar hayata geçirilebilecektir.

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ile Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2014 yılında gerçekleştirilen Türkiye’de Dinî Hayat araştırması verilerine göre; araştırmaya katılanların %99,2’si İslamiyet inancına sahip olduğunu belirtirken, İslamiyet inancı dışında diğer inançlara sahip olduğunu belirtenlerin oranı yalnızca %0,4’tür. Araştırmaya katılanların %0,4’ü ise bu soruya cevap vermemeyi tercih etmiştir. Bir dini inanca sahip olanların %19,4’ü oldukça dindarım, %68,1’i dindarım, %10,2’si ne dindarım ne dindar değilim, %1’i ise dindar değilim şeklinde kendini tanımlamaktadır. Hiç dindar olmadığını belirtenlerin oranı %0,3, bu hususta görüş bildirmeyenlerin oranı ise %1’dir. Ayrıca katılımcıların %64,9’u hayatlarını daima dinî hüküm ve emirlere göre şekillendirdiğini, %28,3 hayatını ara sıra dinî emirlere göre şekillendirdiğini, %4,6 ise hayatını hiçbir zaman dine göre şekillendirmediğini ifade etmektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014). Bu verilere göre Türkiye’de dinî ve dindarlık düzeyinin bireylerin tercihleri üzerinde oldukça etkin bir unsur olduğu değerlendirildiğinden, finansal tutum ve davranışları din ögesinden bağımsız değerlendirmenin eksik bir değerlendirme olacağı düşünülmektedir.

Literatürde Türkiye dışında yapılan araştırmalarda dindarlık ve finansal davranışlar arasındaki ilişki üzerine yapılan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Ancak Türkiye’de genel olarak İslami finansal okuryazarlık alanında çalışmaların bulunduğu, dinî yönelimlerinin finansal davranışlar üzerindeki etkisini araştıran bir çalışmanın ise henüz bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmektedir:

2003-2004 yıllarında Almanya’da yapılan bir araştırmada elde edilen verilere göre “bireysel dindarlık, farklı finansal risk alma tutumları ile ilişkilidir ve dini inanç ve faaliyetler hane halkı portföy kararlarını etkilemektedir” (Pfeifer ve Leon, 2017).

Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) ekonomik ve demografik bir davranış belirleyici olarak dinin etkisi üzerine yapılan araştırmada; “dini kimliğin insanın yaşamı boyunca aldığı kararların maliyetleri ve algılanan faydaları üzerine bir etkisi olması nedeniyle dindarlığın ekonomik ve demografik sonuçlar ile ilişkisi olduğuna dair araştırmalar sentezlenerek gözden geçirilmiştir (Lehrer, 2004).

2008- 2009 yılında yine ABD’de de 610.000 kişiye ulaşılarak yapılan çalışmada dindarlığın kişisel finansal kararlar üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda daha yüksek düzeyde dindar insanların yaşadığı bölgelerde bulunan bireylerin daha az risk alma ve daha yüksek etik değerler sergilemesi bakımından dindarlığın kişisel finansal davranışları da etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Hess, 2012).

Çömlekçi (2017) tarafından Türkiye’de yapılan araştırmada; finansal bilgi ve davranışın birleşimi olan finansal okuryazarlık ile İslami finans sistemi hakkında bilgi birikimine sahip olma ve bu minvalde karar verme yeteneğinin araştırıldığı, araştırmaya katılanların İslami finansal bilgi düzeylerinin ve İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Bekereci vd. (2018) tarafından yapılan İslami finansal okuryazarlık hakkındaki araştırma Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi öğrencilerine yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada; “öğrencilerin İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin yüksek ve İslami finansal okuryazarlık ile dindarlık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu” sonucu elde edilmiştir.

Altuntaş’ın (2019) helal okuryazarlık ve İslami finansal okuryazarlık arasında bağ kurmayı hedeflediği çalışmada; “Türkiye’de politika yapıcıların tüketicilerin helal okuryazarlık düzeyini ve özellikle helal iş üreticisinin bakış açısını anlamasına yardımcı olma amacı ile genel değerlendirmeler yer almaktadır.

Yıldız (2020) araştırmasında; Türkiye’deki bireylerin İslami finans okuryazarlık düzeyi ile katılım bankası tercihleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla bir anket uygulamış ve uyguladığı anket verilerini analize tabi tutarak “bireylerin İslami finans ürünlerine ilişkin farkındalığı ve bilgisi arttıkça katılım bankasını tercih etme eğiliminde de artış olacağı” sonucuna varmıştır.

Genel olarak Türkiye’de yapılan bu çalışmalarda dinin bireylerin finansal tutumları üzerindeki etkisi tam olarak ortaya koyulmadan doğrudan bireylerin finansal okuryazarlık düzeyleri ile ilgili sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle bu araştırmada Türkiye’de daha önce incelenmemiş olan dinî yönelim ile finansal davranış arasındaki ilişki incelenmiş ve bireylerin dinî yönelimlerinin finansal davranışlar üzerine etkisi analiz edilmiştir. Böylelikle bu araştırma ile Türkiye’de yaşayan bireylerin finansal davranışları hakkında literatüre özgün bir katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Finansal Tutum ve Davranışlar

Gün geçtikçe karmaşıklaşan finansal konulara karşı bireylerin edindikleri tavır ve tutumlar ile yaptıkları tercihler araştırılması gereken önemli araştırma alanları haline gelmiştir. Bireyler tüketim, tasarruf, yatırım, servet gibi birçok konuda finansal karar vermektedir ve bireylerin refah düzeylerini koruyabilmek için mali konularda artan bir mesuliyetleri bulunmaktadır. İnsanlar hayatları boyunca karşı karşıya kaldıkları durumlarla ilgili beklenti ve kaygıları bulunduğundan kendilerine has bir tutum ve davranış kalıbı oluştururlar. Ancak bireylerin genel bağlamda ferah bir yaşam sürmek, elindeki mevcut varlıkları arttırmak ve kendinden sonra gelecek olanların da ferah bir yaşam sürmesini sağlamak için kendi finansal durumlarını iyi bir şekilde yönetmeleri gerekmektedir (Onur ve Nazik, 2014).

Genel olarak “finansal tutum, bireylerin finansal yönetim uygulamalarını analiz ettikleri sıradaki pozitif ya da negatif yönelimi olarak da değerlendirilebilir” (Parrotta ve Johnson, 1998, akt. Çinko vd., 2017: 27). Finansal davranış ise bu tutumların dışı yansıması olarak tanımlanabilir. Finansal davranışları anlamak için finansal tutumu ölçmek gerekecektir. Kişinin tüketim tercihleri, bütçesini nasıl değerlendirdiği, tasarruf eğilimi, yatırım kararları, sigorta yaklaşımı gibi mali durumlar ve bunları yönetmek, finansal davranış kapsamında değerlendirilir. “İnsanların finansal konulara karşı verdiği tepki finansal tutum, finansal konularda gerçekleştirdiği hareketler ise finansal

davranış olarak da tanımlanabileceğinden” (Alkaya ve Yağlı, 2015) finansal davranışların özünün finansal tutum olduğu ve esas incelenmesi gereken olgunun finansal tutum olduğu değerlendirilmektedir.

İnsanlar finansal konularda destek alma imkanları olsa da temelde kendi finansal tutum ve davranışlarından sorumlu olmalıdır. Günümüzde finansal okuryazarlık kavramı oldukça önem kazanmış ve bu hususta birçok araştırma yapılmaktadır. Finansal okuryazarlık düzeyinin artması, kişilere finansal refah düzeyini de arttırıcı bir bilgi ve beceri kazandıracaktır. Ancak insanlara her türlü bilginin sunulması, finansal becerilerin kazandırılması bireylerin tutum ve davranışlarını şekillendirmede tek başına yeterli olabilir mi? Objektif kriterler ile finansal tutum ve davranışların her insan için aynı düzeyde tanımlanması sınırlı rasyonel (Simon, 1955) hatta irrasyonel davranan insanlar için pek de mümkün görünmemektedir. Finansal davranış, insanların basit düzeydeki finansal bilgilerinin yanı sıra psikolojik etmenler tarafından da şekillendirilmektedir (Sam vd., 2012, akt. Alkaya ve Yağlı, 2015). Bireylerin finansal kararlarını, tutum ve davranışlarını etkileyen unsurların bilinmesi, finansal piyasalarda ortaya çıkabilecek olumsuz durumları önleyebilmek adına önemlidir. Bireylerin yalnızca kendini ilgilendirdiğini düşündüğü tüketim tercihi, kredi kartı borcu ya da tasarruf kararları orta ve uzun vade de toplumun tamamını etkileyecektir. Örneğin bireyin tasarruflarını yatırıma çevirmesi toplum için de olumlu bir etki yaratacakken bireyin finansal yönetimini başarıyla gerçekleştirememesi nedeniyle fatura, vergi gibi ödemelerini yapamaz hale gelmesi toplum içinde olumsuz bir etki yaratacaktır. İnsanların finansal davranışları finansal tutumlarına bağlı olduğundan, finansal tutumlara etki eden ekonomik ve ekonomik olmayan faktörlerin analiz edilmesi oldukça önemlidir. İnsanların olumlu finansal tutum ve davranışlarının geliştirilmesinde, tutumlarını şekillendirecek unsurların tespiti ve kişilerin finansal farkındalığının artırılması toplumun yaşam düzeyinin daha da iyi hale gelmesini sağlayacaktır (Onur ve Nazik, 2014).

2.2. Dinî Yönelim ve Dindarlık

Din, insanların kendinden başkalarının alışkanlıklarından ya da yıllar boyu süregelen eserlerden etkilenmiş olarak yaşayabileceği tarafsız bir gerçekliktir. Dindarlık ise, dinin öznel durumu olarak değerlendirilmektedir (Draz, 2007: 39). Dindarlık dinin öznelleştirilerek yaşanmasıdır. “Yani bir kişinin dindarlığı söz konusu olduğunda, onun inanç düzlemindeki hakikatine ilişkin bir bilgiye erişme olanağı söz konusudur” (Subaşı, 2002). Bireylerin gündelik yaşantılarında din daima önemli bir konuma sahip olmuştur. Günlük insan ilişkileri, tüketim, tasarruf, yatırım, çalışma hayatı, toplumsal sorumluluklar gibi birçok konuda dinin rolü gözlemlenmektedir. “Dinî yönelim ise din ve dinî hususlara yönelik motivasyon olarak ifade edilmektedir. Yani dinin bireyin dünya görüşü üzerine etkisi bu kavram ile ifade edilmektedir. Dindarlık bir dine bağlılık düzeyi ve dinin gereklerini yeri getirme ile ilgili iken dinî yönelim ise bireyin dine bağlılık düzeyini algılama şeklidir” (Harlak ve Eskin, 2018: 25). Dünya’da birçok insan bir dinî inanca ya da Tanrı’nın varlığına inanmaktadır. World Values Survey Association (WVS) tarafından 2017-2020 yılları arasında 83 ülkede yapılan araştırmada; insanların %62’sinin din olgusunu oldukça önemli ya/ya da çok önemli gördüğü, %78,4’ünün Tanrı’ya inandığı, %43’ünün ise kendini dindar olarak nitelendirdiği sonucuna erişilmiştir (World Values Survey Association, 2021). Bireyin dindarlık düzeyi, onun günlük yaşamındaki olguları algılamalarını, karşılaştıkları durumlar ile ilgili verdikleri kararlarını, tutum ve davranışlarını etkileyecektir. Daha önce belirtildiği gibi Türkiye’de yapılan Dinî Hayat Araştırması verilerine göre; araştırmaya katılanların %99,6’sı bir dine mensup olduğunu belirtirken, katılanların %87,4’ü kendini dindar ve/veya oldukça dindar olarak nitelendirmektedir. Dindarlık düzeyi yüksek kişinin dünya algısının, dinî hüküm ve yönlendirmelere göre şekillenme olasılığı yüksektir (Worthington vd., 2003: 85). Dinî yönelim ve dindarlık, bireylerin davranışlarını açıklamada kullanılan dinin iki önemli yapısıdır. Dinî yönelim bireyin dinî hüviyetidir, dindarlık ise kişinin muayyen bir dinî gruba bağlılık düzeyidir (Delener, 1990). Yapılan araştırmaya göre Türkiye’de

dindarlık düzeyi oldukça yüksek bir düzeydedir ve bu nedenle dinî yönelim düzeyinin yüksek olduğu kişilerin dindarlık düzeyinin de yüksek olacağı değerlendirilmektedir. Din toplumsal hayatı şekillendiren önemli bir olgudur. Bu anlamda bireylerin tutum ve davranışları üzerinde etkili olan unsurlardan belki de en önemlilerinden biri dindir. Dinî bireylerin hayatlarının her alanında olduğu gibi ekonomik karar alanlarında da etkin bir rolünün olması beklenmektedir. Ekonomik hususları insan hayatının olağan düzlemi dışında tutmak eksik bir değerlendirmeye neden olacaktır. “Kurumlar ve politikalar gibi değerler ve tutumlar da ekonominin bir parçasıdır” (Newsweek, 2007; akt. Pfeifer ve Leon, 2017) Bu sebeple “sadece fayda maksimizasyonunu temel almak yerine bireylerin nasıl karar verdiklerini etkileyen unsurların da analizlere dahil edilmesi gerekir, ki din bu unsurlardan biridir. Bireyler dini inançlarının öngördüğü şekilde tutum ve davranışlarını ayarlama çabasını göstereceği” (Akerlof, 2007) göz ardı edilmemelidir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Dinî inancının bireyin tutum ve davranışları üzerindeki etkisi yaygın bir araştırma konusudur. Literatürde bireylerin finansal tutumları üzerine muhtemel etkisi olan psikolojik, sosyal ve kültürel kapsamda birçok kavram hakkında araştırma yapılmaktadır. Ancak Türkiye’de dinî yönelimin finansal davranışlara etkisinin araştırıldığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada dinî yönelimin finansal davranışlar üzerine etkisi analiz edilmiştir. Yapılan araştırmalar ile Türkiye’de yaşayan bireylerin büyük çoğunluğunun bir dini inanca sahip olduğu bilinmektedir. Bu kişilerin dinî yönelim düzeylerinin finansal davranışları üzerindeki etkisine ilişkin bir analiz içeren bu çalışma ile literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Çalışmaya Üsküdar Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 29/01/2021 tarih 63 sayılı etik kurul onayı alındıktan sonra başlanmıştır. Verilerin analizi, ölçeklerin açıklayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi için SPSS, doğrulayıcı faktör analizi için ise LISREL 8.7 programı kullanılmıştır. Araştırmanın hipotezlerinin test edilmesinde t testi, One Way ANOVA, Pearson korelasyon analizi ve doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

Araştırmanın evreni, Türkiye’de yaşayan 18 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. “Örneklem hacminin, bir milyon üzeri evrenlerde %95 güven aralığında 384 olması yeterli” bulunmaktadır (Altunışık vd., 2010). Türkiye’de 18 yaş üstü nüfusun yaklaşık 60 milyon civarında olduğu değerlendirildiğinde örneklem hacminin yeterli düzeyde olduğu düşünülmektedir (TÜİK, 2021). Bu çalışmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış ve internet üzerinden anket bağlantısının paylaşımı yapılmıştır. Anket bağlantısı 300 kişi ile paylaşılmış ve çevreleri ile anket bağlantısını paylaşmaları talep edilmiştir. Böylelikle yurt genelinden toplamda 395 kişiye ulaşılmıştır. Çalışmada 395 kişiden veri elde edilmiş ancak uç değerleri kapsayan anketler örneklemden çıkarılmış ve katılanların 388’i değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada, katılımcıların din kapsamındaki soruların değerlendirilmesi ile ilgili olası hassasiyetleri göz önüne alınarak, sorulara doğru cevap vermeleri için internet üzerinden anket yöntemi tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi diğer yöntemlere kıyasla daha az maliyetli ve daha az zaman alıcı olsa da “örneklemin ana kütleyi temsil etme gücü daha zayıftır. Bu sebeple elde edilen bulgulardan çalışma yapılan grup dışında genelleme yapılmasını kısıtlamaktadır” (Haşiloğlu vd., 2015). Anket bağlantısı telefon mesajı ve e-posta aracılığı ile insanlarla paylaşılmış ve bu bağlantı üzerinden anketi tamamlayanlardan elde edilen veriler ile analiz yapılmıştır.

Araştırmada verileri toplamak için Finansal Tutum Ölçeği, Dinî Yönelim Ölçeği ve demografik bilgi formu kullanılmıştır.

Finansal Tutum Ölçeği: İnsanların finansal planlama ve yönetim konusunda finansal tutumlarını ölçmek için kullanılan bir ölçektir. Onur ve Nazik (2014) tarafından geliştirilen ölçek, 24 maddelik ve beşli likert yapısındadır ve tek boyutludur. Tamamı olumlu maddelerden oluşan ölçekten alınabilecek en düşük puan 24 ve en yüksek puan 120’dir. Ölçekten alınabilecek puanların madde

sayısına bölünmesi sonucu elde edilebilecek en düşük puan ortalaması 1 ve en yüksek puan ortalaması ise 5 olmaktadır. Finansal tutum ölçeği varyansın %35'ini açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,97 olarak hesaplanmıştır (Onur ve Nazik, 2014).

Dinî Yönelim Ölçeği: İnsanların dinî yönelimlerinin düzeyini yani dinin hem kendi hem de dünya görüşü üzerindeki rolünü ölçmek için kullanılan bir ölçektir. Harlak ve Eskin (2018) tarafından geliştirilen ölçek, 25 maddelik ve beşli likert yapısındadır. Ölçeğin “içten dinî yönelim (İDY)”, “dıştan dinî yönelim (DDY)” ve “sorgulama dinî yönelim (SDY)” olmak üzere üç boyutu vardır. Ölçekte 23 olumlu, 2 ters madde bulunmaktadır ve ölçeklerden İDY için en yüksek 50, DDY için 45 ve SDY için 30 puan alınabilmektedir. On iki maddeden oluşan içten dinî yönelim boyutunda içsel dinî yönelimi ölçmeye yönelik maddeler yer almaktadır. Altı maddeden oluşan “dışsal dinî yönelim” boyutunda bireylerin dış kaynaklı dinî yönelimini yansıtan maddeler yer almaktadır. Yedi maddeden oluşan “sorgulayıcı dinî yönelim” boyutunda ise bireylerin sorgulayıcı dinî yönelimini yansıtan maddeler yer almaktadır. Alt boyutları ile birlikte dinî yönelim ölçeği varyansın %52,22'sini açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı (α)= ,89 olarak, alt faktörlerin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayıları ise İDY, DDY ve SDY boyutları için sırasıyla α = ,87, α = ,76 ve α = ,66 olarak hesaplanmıştır (Harlak ve Eskin, 2018).

Demografik Bilgi Formu: Anketin bu bölümünde ise katılımcıların demografik özellikleri hakkında veri elde etmek amacıyla cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, dinî inanç, medeni durum ve aylık gelir gibi sorular bulunmaktadır.

İnsanların hem kendi refah düzeylerini iyi seviyede tutmak hem de gelecek nesillerinde en az kendileri kadar refah düzeyine sahip olmaları için finansal tutum ve davranışları etkileyen faktörleri anlamak ve buna uygun finansal farkındalığı geliştirici politikaların uygulanması gerekmektedir. Bu nedenle sosyal, kültürel ve ekonomik birçok alanda insan davranışlarının şekillenmesinde rolü olan dinin, finansal davranışlar üzerindeki etkisinin olup olmadığına dair bulgular elde edilmesi ve bu bulgulara göre değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaç ile aşağıdaki alternatif hipotezler geliştirilmiştir.

Yapılan araştırmalarda Türkiye’de bir dini inanca sahip bireylerin oranının oldukça yüksek olması nedeniyle H_1 hipotezi oluşturulmuştur.

H_1 : Türkiye’de yaşayan bireylerin dinî yönelim düzeyi yüksektir.

Bireylerin finansal tutum ve davranışları üzerinde dini yönelim düzeyleri dışındaki diğer unsurlar bakımından farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla H_2 , H_3 , H_4 , H_5 ve H_6 hipotezleri oluşturulmuştur.

H_2 : Bireylerin finansal tutum ve davranışları cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H_3 : Bireylerin finansal tutum ve davranışları medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H_4 : Bireylerin finansal tutum ve davranışları yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H_5 : Bireylerin finansal tutum ve davranışları dinî inançlarına göre farklılık göstermektedir.

H_6 : Bireylerin finansal tutum ve davranışları gelir düzeylerine göre farklılık göstermektedir.

Yapılan literatür taramasında farklı ülkelerde dindarlık ile finansal tutum ve davranışlar arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuş olması nedeniyle H_7 ve H_8 hipotezi oluşturulmuştur.

H_7 : Dinî yönelim ile finansal tutum ve davranışlar arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

H_8 : Bireylerin dinî yöneliminin finansal tutum ve davranışları üzerine etkisi bulunmaktadır.

4. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında toplanan verilerden, veri formunda eksik ya da hatalı girilerek araştırmanın amacına uygun olmadığı tespit edilen formlar, araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Veri analizinde öncelikle verilerin normal dağılım gösterme durumları incelenmiştir.

Tablo 1. Verilerin Dağılımına Ait Normallik Test Sonuçları

Değişkenler	sd	p	$\bar{x}$	Medyan	Çarpıklık	Basıklık
Finansal tutum	388	0,000	99,37	101,00	-0,75	0,86
Dinî yönelim	388	0,005	89,70	89,00	-0,09	0,13

Normal dağılım analizi sonucunda ortalama-medyanın birbirine yakınlığı ve basıklık ile çarpıklığın ± 3 arasında olmasının yeterliliği (Büyüköztürk vd., 2015) bağlamında incelendiğinde araştırmada çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiş ve verilerin normal dağılım gösterdikleri belirlenmiştir.

Ankete katılanların dinî yönelim ve finansal tutum düzeylerini belirlemek için betimsel istatistikler yapılmıştır. Ayrıca katılanların demografik durumları ile ilgili veriler frekans ve yüzde dağılımları ile analiz edilmiştir.

Tablo 2. Dinî Yönelim Ölçeğine Ait Betimsel İstatistikler

Maddeler	N	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss	Maddeler	N	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss
Madde 1	388	1	5	4,33	1,10	Madde 14	388	1	5	2,28	1,24
Madde 2	388	1	5	3,05	1,31	Madde 15	388	1	5	3,59	1,41
Madde 3	388	1	5	3,47	1,36	Madde 16	388	1	5	3,45	1,22
Madde 4	388	1	5	2,61	1,60	Madde 17	388	1	5	3,43	1,33
Madde 5	388	1	5	4,41	0,83	Madde 18	388	1	5	3,11	1,32
Madde 6	388	1	5	2,74	1,39	Madde 19	388	1	5	3,67	1,26
Madde 7	388	1	5	3,46	1,31	Madde 20	388	1	5	4,27	1,02
Madde 8	388	1	5	4,36	0,86	Madde 21	388	1	5	4,17	1,04
Madde 9	388	1	5	4,09	1,05	Madde 22	388	1	5	3,32	1,46
Madde 10	388	1	5	3,53	1,26	Madde 23	388	1	5	3,69	1,22
Madde 11	388	1	5	3,95	1,08	Madde 24	388	1	5	3,32	1,51
Madde 12	388	1	5	4,10	0,86	Madde 25	388	1	5	2,97	1,43
Madde 13	388	1	5	4,33	0,93						
Dini yönelim	388	51	118	89,70	13,21						

Tablo 2’deki dinî yönelime ait betimsel istatistikler incelendiğinde, araştırmaya katılan bireylerin dinî yönelim düzeyinin yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir ($\bar{x}= 89,70$) Dini yönelime ait en yüksek düzeye sahip maddenin 4,41 ortalama ile “Allah’ın varlığını sık sık derinden hissedirim” maddesi olduğu, en düşük düzeye sahip maddenin ise 2,28 ortalama ile “Dini inancımın hayatta yaptığım her şeyi etkilemesine çalışırım” maddesi olduğu belirlenmiştir. Dinî yönelim düzeyinin yüksek seviyede olduğunun belirlenmesi ile H_1 hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 3. Finansal Tutum Ölçeğine Ait Betimsel İstatistikler

Maddeler	N	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss	Maddeler	N	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss
Madde 1	388	2	5	4,64	0,59	Madde 13	388	1	5	4,47	0,73
Madde 2	388	1	5	4,19	0,91	Madde 14	388	1	5	3,88	1,10
Madde 3	388	1	5	4,15	0,97	Madde 15	388	1	5	4,02	1,04
Madde 4	388	1	5	4,11	1,01	Madde 16	388	1	5	3,95	1,01
Madde 5	388	1	5	4,29	0,98	Madde 17	388	1	5	4,07	0,99
Madde 6	388	1	5	3,71	1,24	Madde 18	388	1	5	3,62	1,31
Madde 7	388	1	5	3,95	1,06	Madde 19	388	1	5	4,22	0,97
Madde 8	388	1	5	4,17	1,07	Madde 20	388	1	5	4,05	0,91
Madde 9	388	1	5	4,50	0,80	Madde 21	388	1	5	4,10	1,03
Madde 10	388	1	5	3,92	1,12	Madde 22	388	1	5	3,97	1,11
Madde 11	388	1	5	4,45	0,86	Madde 23	388	1	5	4,03	1,08
Madde 12	388	2	5	4,68	0,63	Madde 24	388	1	5	4,26	0,87
Finansal tutum	388	51	120	99,37	11,77						

Tablo 3'teki finansal tutum ölçeğine ait betimsel istatistikler incelendiğinde, araştırmaya katılan bireylerin finansal tutum düzeyinin yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir ($\bar{x}= 99,37$). Finansal tutuma ait en yüksek ortalamaya sahip maddenin 4,68 ortalama ile “Beklenmedik durumlar için kenara para koyulması gerekir.” maddesi olduğu, en düşük ortalamaya sahip maddenin ise 3,62 ortalama ile “Sigorta yaptırmak can ve mala gelebilecek zararları azaltır” maddesi olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	176	45,40
Erkek	212	54,6
Toplam	388	100
Yaş	Frekans	Yüzde (%)
18-30	69	17,8
31-40	222	57,2
41-50	79	20,4
51-60	18	4,6
Toplam	388	100
Eğitim	Frekans	Yüzde (%)
İlköğretim	6	1,5
Lise	28	7,2
Ön lisans	23	5,9
Lisans	215	55,4
Yüksek lisans	80	20,6
Doktora	36	9,3
Toplam	388	100
Medeni Durum	Frekans	Yüzde (%)
Bekâr	117	30,2
Evli	271	69,8
Toplam	388	100
Dini İnanç	Frekans	Yüzde (%)
İslam	356	91,8
Hristiyanlık	2	0,5
Agnostisizm	11	2,8
Herhangi bir dine inanmıyorum	19	4,9
Toplam	388	100
Gelir Düzeyi (₺)	Frekans	Yüzde (%)
0-1500	10	2,6
1501-3000	87	22,4
3001-4500	38	9,8
4501-6000	78	20,1
6001 ve üzeri	175	45,1
Toplam	388	100

Tablo 4'te görüldüğü üzere araştırmaya katılan kişilerin 176'sı kadın ve 212'si erkektir. Araştırmaya katılanların 6'sı ilköğretim, 28'i lise, 23'ü ön lisans, 215'i lisans, 80'i yüksek lisans, 36'sı doktora derecesine sahiptir. 117 kişi bekâr, 271 kişi ise evlidir. Katılımcıların 356'sı İslam, 2'si Hristiyanlık, 11'i agnostisizm inancına sahipken 19'u herhangi bir dine inanmamaktadır. Ayrıca araştırmaya katılanların 10'u 0-1500₺ aralığında, 87'si 1501-3000₺ aralığında, 38'i 3001-4500₺ aralığında, 78'i 4501-6000₺ aralığında, 175'i 6001₺ ve üzeri gelir elde etmektedir. Ankette kolayca örnekleme yönteminin kullanılmasının etkisi ile katılanların demografik özelliklerinden de anlaşılacağı üzere, araştırmada elde edilen verilerin Türkiye nüfusunun tamamı için genel bir yargı oluşturacak düzeyde olmaması analizin zayıf yönü olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmada kullanılan ölçekler, faktör yapısını ve maddelerin hangi faktörler altında toplandığını tespit etmek amacıyla, açıklayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. Dinî yönelim ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 5'te, finansal tutum ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonuçları ise Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 5. Dinî Yönelim Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Madde No	Faktör Ağırlıkları	Faktör Açıklayıcıları	Cronbach's Alpha
İDY	DYÖ1	0,683	21,029	0,828
	DYÖ3	0,543		
	DYÖ5	0,725		
	DYÖ8	0,779		
	DYÖ9	0,711		
	DYÖ11	0,567		
	DYÖ12	0,684		
	DYÖ13	0,635		
	DYÖ15	0,694		
	DYÖ20	0,697		
	DYÖ22	0,438		
	DYÖ23	0,566		
	DDY	DYÖ7		
DYÖ16		0,725		
DYÖ17		0,737		
DYÖ18		0,666		
DYÖ19		0,508		
DYÖ21		0,348		
SDY	DYÖ2	0,731	14,774	0,771
	DYÖ4	0,698		
	DYÖ6	0,332		
	DYÖ10	0,646		
	DYÖ14	0,339		
	DYÖ24	0,649		
	DYÖ25	0,802		
Toplam			51,368	0,815

Faktör analizi sonucunda, 25 maddelik dinî yönelim ölçeği 3 faktör altında toplanmış ve bu 3 faktör toplam varyansın %51,368'ini açıkladığı belirlenmiştir. Faktörlerin içsel tutarlılıklarının hesaplanmasında, Cronbach's Alpha değeri kullanılmıştır. Cronbach's Alpha değerinin 0,70'in üzerinde olduğundan güvenilirliğin yüksek olduğunu belirlenmiştir.

Tablo 6. Dinî Yönelim Ölçeğine İlişkin Kaiser Meyer Olkin ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Ölçek Değerliliği		0,838
Bartlett's Küresellik Testi	Ki kare	4963,493
	Sd	300
	P	0,000

Çalışma kapsamında kullanılan dinî yönelim ölçeğine ilişkin veri setinin faktör analizine uygunluğunu saptamak için Kaiser Meyer Olkin (KMO) örnekleme yeterliliği testi ve Bartlett küresellik testi yapılmıştır. Bartlett küresellik testinin p değerinin 0,05 anlamlılık derecesinden düşük olması değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir. KMO örnekleme yeterliliği testinin sonucu ise 0,838 olarak tespit edilmiştir. Buradan hareketle değişkenler arası korelasyonların faktör analizine uygun olduğu saptanmıştır

Tablo 7. Finansal Tutum Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör Ağırlıkları	Maddeler	Faktör Ağırlıkları	Faktör Açıklayıcıları	Cronbach's Alpha
Madde 1	0,257	Madde 13	0,707		
Madde 2	0,082	Madde 14	0,549		
Madde 3	0,143	Madde 15	0,570		
Madde 4	0,229	Madde 16	0,568		
Madde 5	0,445	Madde 17	0,667		
Madde 6	0,313	Madde 18	0,604		
Madde 7	0,420	Madde 19	0,629		
Madde 8	0,201	Madde 20	0,714		
Madde 9	0,540	Madde 21	0,722		
Madde 10	0,444	Madde 22	0,670		
Madde 11	0,473	Madde 23	0,643		
Madde 12	0,646	Madde 24	0,594		
Toplam				66,586	0,867

Faktör analizi sonucunda, 24 maddelik finansal tutum ölçeği tek faktör olarak toplam varyansın %66,586'sını açıkladığı belirlenmiştir. Faktörlerin içsel tutarlılıklarının hesaplanmasında, Cronbach's Alpha katsayısı kullanılmıştır. Cronbach's Alpha değerinin 0.70'in üzerinde olduğundan güvenilirliğin yüksek olduğunu belirlenmiştir.

Tablo 8. Finansal Tutum Ölçeğine İlişkin Kaiser Meyer Olkin ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Ölçek Geçerliliği		0,818
Bartlett's Küresellik Testi	Ki kare	4475,448
	sd	276
	P	0,000

Çalışma kapsamında kullanılan finansal tutum ölçeğine ilişkin veri setinin faktör analizine uygunluğunu saptamak için yapılan Bartlett küresellik testinin p değerinin 0,05 anlamlılık derecesinden düşük olması değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir. KMO örnekleme yeterliliği testinin sonucu ise 0,818 olarak tespit edilmiştir. Buradan hareketle değişkenler arası korelasyonların faktör analizine uygun olduğu saptanmıştır.

Tablo 9. Dinî Yönelim Ölçeği ve Finansal Tutum Ölçeği İçin Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Modeli İçin Uyum Kriterlerine Ait Değerler

Dinî Yönelim Ölçeği		
Uyum Kriterleri	Kabul Edilebilir Uyum	Ölçeğe Ait Değerler
χ^2/sd	≤ 5	4,96
RMSEA	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$	0,10
SRMR	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$	0,14
NFI	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0,88
NNFI	$0.90 \leq NNFI \leq 0.95$	0,87
Finansal Tutum Ölçeği		
Uyum Kriterleri	Kabul Edilebilir Uyum	Ölçeğe Ait Değerler
χ^2/sd	≤ 5	4,88
RMSEA	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$	0,10
SRMR	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$	0,07
NFI	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0,86
NNFI	$0.90 \leq NNFI \leq 0.95$	0,87

Kaynak: (Schermelleh vd., 2003)

Bir modelin kabul edilebilir veya mükemmel uyumda olup olmadığının belirlenmesinde kullanılan en önemli uyum kriteri χ^2/df değeridir (Schermelleh vd., 2003). Bu bilgi ışığında, dinî yönelim ölçeğinin DFA modelinin χ^2/df değerinin 1231,85/248 sonucunda, 4,96 olması modelin kabul edilebilir uyumda olduğunu göstermektedir. Finansal tutum ölçeğinin DFA modelinin χ^2/df değerinin 1201,85/246 sonucunda, 4,88 olması modelin kabul edilebilir uyumda olduğunu göstermektedir. Dini yönelim ölçeğine ilişkin SRMR, NFI ve NNFI; finansal tutum ölçeğine ilişkin NFI, NNFI uyum kriterleri arasında yer almasa da en önemli uyum kriteri olan χ^2/df değerleri modelin kabul edilebilir uyumda olduğunu göstermektedir. Uyum kriterleri sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 10. Finansal Tutumun Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Değişkenler	Grup	N	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Finansal tutum	Kadın	176	100,56	10,86	1,840	386	0,070
	Erkek	212	98,38	12,42			

Bireylerin finansal tutum ölçeğine ait düzeylerinin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucuna göre kişilerin finansal tutum düzeylerinin cinsiyetlerine göre farklılığı istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($t= 1,840, p=0,070, p>0,05$).

Tablo 11. Finansal Tutumun Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Değişkenler	Medeni Durum	N	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Finansal tutum	Bekar	117	98,62	11,05	0,824	386	0,410
	Evli	271	99,70	12,08			

Bireylerin finansal tutum ölçeğine ait düzeylerinin medeni durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucuna göre kişilerin finansal tutum düzeylerinin cinsiyetlerine göre farklılığı istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($t= 0,824, p=0,410, p>0,05$).

Tablo 12. Finansal Tutumun Yaş, Eğitim, Dinî İnanç ve Eğitim Düzeyi Değişkenlerine Göre Farklılaşmasına Yönelik One Way ANOVA Testi Sonuçları

Yaş	N	$\bar{x}$	ss	F	p
18-30	69	97,75	11,35	0,946	0,419
31-40	222	100,16	12,53		
41-50	79	99,00	9,68		
51-60	18	97,50	12,12		
Eğitim	N	$\bar{x}$	ss	F	p
İlköğretim	6	96,33	14,5	2,333	0,420
Lise	28	102,8	11,7		
Ön lisans	23	99,13	14,9		
Lisans	215	97,77	11,6		
Yüksek lisans	80	101,6	10,1		
Doktora	36	102,1	12,6		
Dinî İnanç	N	$\bar{x}$	ss	F	p
İslam	356	99,18	12	0,561	0,410
Hristiyanlık	2	96	0		
Agnostisizm	11	102,2	3,34		
Herhangi bir dine inanmıyorum	19	101,8	11		
Gelir Düzeyi	N	$\bar{x}$	ss	F	p
0-1500	10	105	12,4	2,217	0,660
1501-3000	87	98,3	10,6		
3001-4500	38	100,2	9,04		
4501-6000	78	96,78	12,3		
6001 ve üzeri	175	100,6	12,4		

Ankete katılanların finansal tutumlarının yaş, eğitim, dinî inanç ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemeye yönelik yapılan One Way ANOVA testinde grupların herhangi birinde herhangi anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır. Ankete katılanların finansal tutumlarının yaş, eğitim, dinî inanç ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre farklılaşmaması nedeniyle H₃, H₄, H₅ hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 13. Finansal Tutum ile Dini Yönelim Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Analizi Sonuçları

	Finansal tutum	Dini yönelim
Finansal tutum	r	1
	p	0,293
Dini yönelim	r	1
	p	0,000**

**p<0,01

Ankete katılan bireylerin finansal tutumları ile dini yönelim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla Pearson korelasyon kat sayısı incelenmiştir. Pearson korelasyon analizi ile “değişkenler arasındaki şiddet ölçülebilmektedir. Değişkenler arasındaki ilişki şiddeti; 0,50 altında ise korelasyon zayıf, 0,50 ile 0,70 arasında ise korelasyon orta, 0,70 üzeri ise korelasyon da kuvvetli bir ilişkiyi göstermektedir” (Sipahi vd., 2008). Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre finansal tutumları ile dini yönelim düzeyleri arasında istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde pozitif yönlü zayıf kuvvette anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. (r=0,293, p=0,000 , p<0,01) Bu nedenle H₇ hipotezi kabul edilmiştir.

Dini yönelim ve demografik özelliklerin (cinsiyet, yaş, eğitim, dini görüş ve gelir) finansal tutum üzerindeki etkisinin incelenmesi için regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi yapmadan önce regresyon analizi varsayımları incelenmiştir. Kategorik değişkenlerin regresyon analizine dahil edilirken dummy değişken olarak tanımlanması gerekmektedir. Eklenecek dummy değişken sayısı kategorik değişkenin grubu ile alakalı olup n-1 yöntemi ile belirlenmektedir. Örneğin cinsiyet değişkeni 2 gruptan oluştuğundan 1 tane dummy değişken eklenirken yaş 4 gruptan oluştuğu için 4-1 formülü ile 3 adet dummy değişken eklenmesi gerekmektedir. Dummy değişken eklenirken hedef kategorik değişkenin yani referans kategorik değişkeninin 0 diğer değişkenlerin ise 1 olarak kodlanması gerekmektedir. Bu çalışmada cinsiyet için kadın=0, erkek =1, yaş için 18-30 arası=0 diğer gruplar 1, eğitim durumu için İlköğretim=0 diğer gruplar 1, medeni durum için bekar=0, evli=1, dinin inanç için İslam=0, diğer gruplar 1, gelir düzeyi için 0-1500=0 diğer kategoriler 1 olarak kodlanmıştır. Sıfır olarak kodlanan değişkenler referans değişken olarak ele alınmıştır.

Bağımsız değişkenin birden fazla olması nedeniyle VIF değeri 10’un üzerinde olan ve çoklu bağıntı probleminde neden olan Eğitim3 (Lisans düzeyin ilköğretim ile kıyaslanacağı dummy değişken), Eğitim4 (Yüksek lisans’ın ilköğretim ile kıyaslanacağı dummy değişken) ve Gelir4 (6001 ve üzerinin 0-1500₺ ile kıyaslanacağı dummy değişken) değişkenleri modelden çıkarılmıştır.

Model sonucu Tablo 14’te yer almaktadır.

Tablo 14. Dinî Yönelimin ve Demografik Değişkenlerin Finansal Tutum Üzerine Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	β	s.h	t	p	Tolerance	VIF
(Constant)	73,917	5,137	14,388	0,000**		
Dini yönelim genel	0,274	0,049	5,549	0,000**	0,76	1,32
Cinsiyet (0-1)	-0,961	1,408	-0,682	0,495	0,65	1,53
Yaş1(0-1-0-0)	2,434	1,733	1,404	0,161	0,44	2,29
Yaş2(0-0-1-0)	1,362	1,959	0,695	0,487	0,52	1,94
Yaş3(0-0-0-1)	2,054	3,155	0,651	0,516	0,73	1,37
Eğitim1 (0-1-0-0-0-0)	4,506	2,345	1,922	0,055	0,87	1,15
Eğitim2(0-0-1-0-0-0)	0,554	2,643	0,21	0,834	0,83	1,21
Eğitim5(0-0-0-0-0-1)	1,417	2,065	0,686	0,493	0,90	1,12
Din1(0-1-0-0)	2,424	8,33	0,291	0,771	0,90	1,11
Din2(0-0-1-0)	4,859	3,484	1,395	0,164	0,96	1,04
Din3(0-0-0-1)	5,267	2,743	1,921	0,056	0,92	1,09
Gelir1(0-1-0-0)	-2,959	1,7	-1,741	0,083	0,64	1,56
Gelir2(0-0-1-0)	-0,096	2,161	-0,044	0,965	0,78	1,28
Gelir3(0-0-0-1)	-2,779	1,611	-1,725	0,085	0,77	1,30

p<0.01, Durbin Watson:1,662; F=4,072; F_(p)=0.000, R²=0,100
0: Kategorik Değişkenin Referans Grubu
1: Kategorik Değişkenin Karşılaştırılacak Grubu

Dinî yönelimin finansal tutum üzerine etkisini incelemek için doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Dinî yönelim değişkeninin ve demografik değişkenlerin ile finansal tutum arasındaki ilişkisinin anlamlı olduğu belirlenmiştir (F= 4,072; p=0,000 p<,05). Adı geçen değişkenlerinin finansal tutumunun %10'unu açıklamaktadır (R²=0,100). Finansal tutumun %90'ını modele dahil edilmeyen diğer değişkenler tarafından açıklandığı belirlenmiştir.

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise dinî yönelimin finansal tutum üzerinde önemli bir yordayıcı olduğu belirlenirken (p= 0,000 p<0,01) demografik özelliklerin hiçbirinin anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir (p>0,05). Bu nedenle H₂ ve H₆ hipotezleri reddedilmiştir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre finansal tutum yordanmasına ilişkin regresyon eşitliği aşağıda verilmiştir.

$$\text{Finansal tutum} = 73,917 + 0,274 * \text{Dinî yönelim}$$

Dinî yönelim bir birim artırıldığında finansal tutum 0,274 kuvvetle olumlu yönde etkilediği görüldüğünden, H₈ hipotezi kabul edilmiştir.

5. Sonuç

İnsanların yaşamları boyunca aldığı kararlarda ve edindikleri tutumlarda birçok faktörün etkisi bulunmaktadır. Bu faktörlerden bazıları duyular tarafından algılanan dış dünya uyaranlarından, bazıları doğdukları aile ve yaşadığı toplum öğretilerinden, bazıları ise inançlardan oluşmaktadır. Karar ve davranışların ekonomi alanında olması bu etkileri dışarıda bırakmamakta aksine şekillendirici unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Semavi dinlerin öğretilerinde bireylerin finansal davranışlarına ilişkin düzenleyici unsurlar açık ya da kapalı şekilde yer almaktadır. Yapılan araştırmalarda dindarlık düzeyinin %87,4 olarak tespit edildiği Türkiye gibi bir ülkede insanların finansal kararlarında dinî yönelimin bir etkisi olduğu öngörüsü ile başlanan bu çalışmada, literatürde daha önce yapılmış çalışmalar da incelenerek, alternatif hipotezler oluşturulmuştur. Bu hipotezler ile ankete katılan kişilerin dinî yönelim düzeyleri ve dinî yönelim düzeylerinin finansal tutum ve davranışları üzerine etkisi incelenmiştir.

Bir dine inanmanın ve dini yönelim düzeyinin şiddetinin insanların kararları üzerinde bir etkisi olduğu ve algılanan dünyayı buna göre yorumladığı düşünülmektedir. Bu nedenle finansal tutum ve davranışlarını anlamak için dinî yönelimi yapılacak analizlerin içine dahil etmek gerekmektedir.

İnsanların finansal tutum ve davranışlarını belirlenmesi hem bireysel düzeyde hem de toplum düzeyinde önemlidir. Çünkü bireysel olarak tüketim, tasarruf, yatırım ya da sigorta ve emeklilik gibi alanlarda yapılan tercihler ve davranışlar bulunduğu toplumun finansal düzeyinin oluşmasında etkilidir. İnsanların finansal karar ve davranışlarını tahmin etmek ve buna göre politikalar oluşturmak için kararların arka planını detaylı olarak incelemek ve öğrenmek gerekmektedir.

Bu çalışmada öncelikle ankete katılan bireylerin dinî yönelimleri ve finansal tutumlarını ölçmek amacıyla yapılan anket ile elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilere göre bireylerin dinî yönelim düzeyleri yüksektir ve H₁ hipotezi doğrulanmıştır. Finansal tutum ve davranışları etkileyen diğer unsurlardan olduğu düşünülen cinsiyet, medeni durum, yaş, dinî inanç ve gelir düzeyi bakımından farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla H₂, H₃, H₄, H₅ ve H₆ hipotezleri oluşturulmuştur. Ancak yapılan analizler sonucu finansal tutum ve davranışların cinsiyet, medeni durum, yaş, dinî inanç ve gelir düzeyi bakımından farklılık göstermediği anlaşılmış ve H₂, H₃, H₄, H₅ ve H₆ hipotezleri reddedilmiştir.

Yapılan literatür taramasında farklı ülkelerde dindarlık ile finansal tutum ve davranışlar arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuş olması nedeniyle H₇ ve H₈ hipotezi oluşturulmuştur. Yapılan Pearson korelasyon analizi ve doğrusal regresyon analizi sonucunda dinî yönelim ile finansal tutum arasında pozitif yönlü zayıf kuvvette anlamlı bir ilişki olduğu ayrıca dinî yönelimin finansal tutum üzerinde önemli bir yordayıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böylelikle H₇ ve H₈ hipotezleri kabul edilmiştir. Ancak dinî yönelim finansal tutumunun %10'unu açıklasa da (R²=0,100), finansal tutumun %90'ı modele dahil edilmeyen diğer değişkenler tarafından açıklandığı belirlenmiştir. 2009 yılında İsviçre'de yapılan bir araştırmada; "insanların finansal tutum ve davranışlarını belirlemenin endişe, finansal konulara olan ilgi, karar alma yöntemi, ihtiyacı tasarruf ihtiyacı ve harcama eğilimi olmak üzere beş boyutu daha olduğu" ortaya konulmuştur (Funfgeld ve Wang, 2009; akt. Ünal ve Koyun, 2020). Modele dahil edilmeyen ve finansal tutumu açıklayan diğer unsurlarında modele dahil edilerek araştırmayı geliştirmek mümkün olacaktır.

Bu çalışmanın literatüre çeşitli katkıları olacağı düşünülmektedir. Dinî yönelim ile finansal tutum ve davranış ilişkisi üzerine yapılan çalışma ile literatüre katkı sağlanmaktadır. Bu çalışma din ile tüketicilerin finansal tutum ve davranışları arasındaki ilişkiyi destekleyen teorilere de katkıda bulunmaktadır. Dini yönelim ile finansal tutum ve davranış ilişkisi üzerine yapılacak yeni ve kapsamlı çalışmalar için ilgi çekici temel bulgular barındırdığından ileride yapılacak çalışmalar için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akerlof, George A. (2007). The missing motivation in macroeconomics. *American Economic Review*, 97(1). 5-36.
- Alkaya, A. ve Yağlı, İ. (2015). Finansal okuryazarlık, finansal bilgi, davranış ve tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 585-599, <http://doi.org/10.17719/jisr.20154013941>
- Altundere Doğan, M. (2020). İslami finans okuryazarlığı ve finansal tercihlere etkisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 14(1), 69-98. <http://doi.org/10.46520/bddkdergisi.789957>
- Altunışık, R., Coşkun R., Bayraktaroğlu S. ve Yıldırım E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamaları*. Sakarya Kitabevi.
- Altuntaş T., S. (2019). İslami finansal okuryazarlık ve helal okuryazarlık ilişkisi. *İstanbul Management Journal*, 86(1), 57-73, <http://doi.org/10.26650/imj.2019.86.0003>

- Bekereci, N., Ayriçay, Y., Kök, D. (2018). İslami finansal okuryazarlık: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde bir alan araştırması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(33), 45-60, <http://doi.org/10.30794/pausbed.402475>
- Büyükoztürk, Ş., Çokluk Bökeoğlu, Ö. ve Köklü, N. (2015). *Sosyal bilimler için istatistik*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çinko, M., Avcı, E., Ergun, S. ve Tekçe, M. (2017). Financial literature levels of university students: an example of Marmara University. *Marmara Business Review*, 2(1), 25-50.
- Çömlekçi, İ. (2017). İslami finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi: katılım bankaları müşterileri üzerine bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), 1423-1439, <http://doi.org/10.17755/esosder.304175>
- Delener, N. (1990). The effects of religious factors on perceived risk in durable goods purchase decisions. *The Journal of Consumer Marketing*, 7(3), 27-38, <https://doi.org/10.1108/EUM0000000002580>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). *Türkiye'de dinî hayat araştırması*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Draz, M. A. (2007). *Din ve Allah inancı*. (B. Karlığa, Çev.). Bir Yayıncılık.
- Harlak, H. ve Eskin, M. (2018). Dinî yönelim ve dindarlık ölçeklerinin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Yeni Symposium*, 56(2), 24-32, <https://doi.org/10.5455/NYS.20180730021249>
- Haşiloğlu, S.B., Baran, T. ve Aydın, O. (2015). Pazarlama araştırmalarındaki potansiyel problemlere yönelik bir araştırma: Kolayda örnekleme ve sıklık ifadeli ölçek maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 2(1), 19-28.
- Hess, D. (2012). The impact of religiosity on personal financial decisions. *Journal of Religion & Society*, 14(1), 1-13.
- Lehrer, E.L. (2004). Religion as a determinant of economic and demographic behavior in the United States. *IZA DP No: 1390*. <https://ftp.iza.org/dp1390.pdf>
- Mansour, W. ve Jlassi, M. (2014). The effect of religion on financial and investing. H. K. Baker ve Victor Ricciardi (Ed.) *Investor Behaviour: The Psychology of Financial Planning and Investing* içinde (s.135-151). John Wiley & Sons, Inc.
- Onur, N. ve Nazik, M.H. (2014). Öğretmenler için bireysel finans alanında finansal tutum ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 9(4), 90-99.
- Pfeifer, C., Leon, A.K. (2017). Religious activity, risk-taking preferences and financial behaviour: Empirical evidence from German survey data. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 69. 99-107, <https://doi.org/10.1016/j.socec.2017.05.005>
- Schermelleh E.K., Helfried M. ve Müller H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: tests of signicance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Simon, H. A. (1955). A Behavioral Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics*. 69 (1), 99-118.
- Sipahi B., Yurtkoru, E.S. ve Çinko M. (2008). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi*. Beta Yayınları.
- Subaşı, N. (2002). Türkiye dindarlığı: yeni tipolojiler. *İslâmiyat Dergisi*, 5(4), 17-40, http://isamveri.org/pdfdrq/D01910/2002_4/2002_4_SUBASIN.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021, 1 Mart). *Nüfus ve Demografi İstatistikleri*, Ocak 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>
- Ünal, S. ve Koyun, S. (2020). Finansal tutum ve yaşam tatmininin demografik faktörlerle ilişkisi: Örnek olay incelemesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 26-32.
- World Values Survey Association. (2021, 1 Mart), *World Values Survey Wave 7 2017-2020*, <https://www.worldvaluessurvey.org>

- Worthington, E. L., Jr., Wade, N. G., Hight, T. L., Ripley, J. S., McCullough, M. E., Berry, J. W., Schmitt, M. M., Berry, J. T., Bursley, K. H. ve O'Connor, L. (2003). The religious commitment inventory development, refinement, and validation of a brief scale for research and counseling. *Journal of Counseling Psychology*, 50(1), 84-96, <https://doi.org/10.1037/0022-0167.50.1.84>
- Yıldız, M. (2020). Bireylerin İslami finans okuryazarlık düzeyi ve katılım bankası tercihi: Türkiye değerlendirmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 730-744, <https://doi.org/10.29106/fesa.801508>